

Emlékezés Barta Gáborra

Solymosi László

történész, akadémikus, professor emeritus
Budapest, ELTE; Debrecen, DE

Több mint fél évszázada, pontosan 57 esztendeje, közelebről 1968 tavaszán ismertem meg Barta Gábort. A véletlen, de találó színhely a Magyar Országos Levéltár volt. Gábor 1943-ban Budapesten született, de 1952 óta Debrecenben élt, mivel édesapját, Barta János irodalomtörténészt kinevezték Debrecenbe tanszékvezető egyetemi tanárnak, és a család az egyetemi városba költözött. Természetes volt, hogy Gábor itt szerzett diplomát, itt végzett történelem–francia–latin szakon. A három szak páratlan teljesítőképeségét és munkabírását mutatja. Balla Lajos klasszika-filológus volt a mestere, diplomamunkája főleg Dacia tartomány történetével foglalkozott. A diploma megszerzése után, 1966-ban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetébe került gyakornoknak, R. Várkonyi Ágnes osztályának lett a tagja. Itt kiváló szakemberek dolgoztak: a nyugdíjba menetel előtt álló Mályusz Elemér és Paulinyi Oszkár, továbbá Györffy György, Benda Kálmán, Makkai László, Heckenast Gusztáv, Zimányi Vera és Szűcs Jenő. Ők javasolhatták, hogy ismerkedjen meg közelebről a Magyar Országos Levéltárral. Erre éppen akkor került sor, amikor az ELTE három utolsó éves levéltár szakos hallgatója, Magyar Eszter, Érszegi Géza és Solymosi László három hónapos levéltári gyakorlaton vett részt. Mi minden osztályt, részleget megismertünk a restauráló műhelytől a filmtárig. Gábort minden bizonnyal praktikusán csak a középkori és a korai újkor forrásanyag érdekelt. Ha jól emlékszem, a diplomatikai levéltárban futottunk össze, és futólag megismerkedtünk egymással. Itt kiváló történész levéltárosok tájékoztattak és tanítottak, mint Ila Bálint, Maksay Ferenc, Borsa Iván, Trócsányi Zsolt és mások. Akkor még senki sem tudta, magam is csak reméltem, hogy 1968. augusztus elsejétől Gábor intézeti kollégája leszek.

Az intézetben személyes kapcsolat, ismeretség révén lehetett álláshoz jutni. Ez a személy Gábor esetében Ránki György lehetett, aki az intézet vezetése mellett 1964 óta másodállásban egyetemi tanár volt Debrecenben, és aki Gábort történelem szakon akár még taníthatta is. (Mellesleg Ránki György több debreceni hallgatót vett fel intézetébe, köztük Tóth István ókor- és vallástörténészt is.) Talán az is befolyásolta a döntést, hogy 1966 tavaszán meghalt Barta István, az intézet főmunkatársa, aki középkorkutatóként indult, és a 19. század történésze lett, különösen Kossuth Lajos összes munkáinak kiadásával szerzett magának hírnevet. Barta István Gábor nagybátyja volt. Intézeti tisztelői nyilván jó néven vették, hogy

Gábor a kollégájuk lett. Az intézetben jelentős számban voltak kortársak, akik közé hamar beilleszkedett. Az intézeti focicsapatban kapusként játszott.

Időközben megnősült. Feleségét, Kovács Máriát még a debreceni egyetemről ismerte, és nemsokára megszületett két gyermekük, Gábor és Mária Teréz. A családalapításhoz lakás kellett. Előbb a Móricz Zsigmond körtér közelében, a Karinthy Frigyes úton egy bérházban laktak, majd Pesthidegkúton családi házba költöztek. Gábor mindkettő avatására meghívta az intézeti fiatalokat.

A már említett Tóth István megszervezte a Fiala Alkotók Szövetségét, amelynek tagjai középkorral foglalkozó fővárosi és vidéki történészek, régészek és művészettörténészek voltak. Rendszeresen, havi egy alkalommal találkoztunk a Petőfi Sándor utcai Corso étteremben. Évente egy konferenciát szerveztünk vidéki múzeumokban, így Egerben, Nyíregyházán, Sopronban, Veszprémben, Székesfehérvárott. Amikor Tóth István a keszthelyi Helikon Könyvtárba került, a Fiala Alkotók Szövetsége megszűnt. Az alapítója a pécsi egyetemi oktatójaként 2006-ban fejezte be életét.

Gábor hamar rátalált kedvenc korszakára: a 15. és 16. századi Magyar Királyság, különös tekintettel az Erdélyi Fejedelemség történetére. Ebben segítette, hogy részt vett az intézeti kollektív feladatokban. Első helyen a Dózsa-konferenciát kell említeni. Ștefan Pascu román történész akadémikus sugallatára Dózsa György állítólagos 1472. évi születésének 500. évfordulója alkalmából 1972 szeptemberében nemzetközi konferencia kapott helyet a Magyar Tudományos Akadémián. Az érdemi felkészülést Fekete Nagy Antal hagyatékának feldolgozása biztosította. A történész levéltáros összegyűjtötte a parasztháború forrásait, és azok feldolgozását is megkezdte. A kétrészes munkát a Történettudományi Intézet gondozására bízta. Intézeti kezdeményezésre határozták el, hogy az évforduló alkalmából mindkét részt a szükséges kiegészítések után kiadják. Az Okmánytár véglegesítését Érszegi Gézára, Kenéz Győzőre és Solymosi Lászlóra, a félkész monográfia átdolgozását és befejezését pedig Barta Gáborra bízta. Az Okmánytár végleges kéziratát 1972. április 1-én az Akadémiai Kiadó megkapta, Borsa Iván és Szücs Jenő pedig lektorálta a művet, amely egy több mint 700 oldalas kötetben csak 1979-ben látott napvilágot. Gábor sikeresen megbirkózott a feladattal. A monográfia Szücs Jenő és Heckenast Gusztáv lektorálása után *Parasztháború 1514-ben* címmel a Gondolat Kiadónál jelent meg 1973-ban. Heckenast Gusztáv szerkesztésében a konferencia anyagát 1977-ben az Akadémiai Kiadó adta ki.

A másik kollektív munka a Benda Kálmán főszerkesztésében készült négykötetes *Magyarország történeti kronológiája* volt. Ennek 1982-ben megjelent második kötetében Barta Gábor vette számba az 1526–1556 közti időszak eseményeit. Megírta és megvédte *A mohácsi csatától a sztambuli egyezségig* című értekezését, amely révén 1985-ben a történelemtudomány kandidátusa, majd az intézet tudományos főmunkatársa lett.

Időközben megszületett az elhatározás, hogy a román történetírás ferdítéseire méltó választ kell adni. Ezt a célt szolgálta az *Erdély története* háromkötetes mű. A tervet Pach Zsigmond Pál, a Történettudományi Intézet igazgatója vetette fel 1974 táján, de szerkesztését nem vállalta, mondván, nem ért Erdélyhez. Szerencsére az Erdély-szintézis főszerkesztője Köpeczi Béla, az Erdély történetével is foglalkozó tudós lett, akinek politikai támogatottsága is volt. A főszerkesztő munkáját a szerkesztőbizottságban Makkai László, Mócsy András és Szász Zoltán segítette. Barta Gábor az Erdélyi Fejedelemség 1526-tól 1606-ig terjedő korszakát írta meg, és a szerkesztésben is közreműködött. A háromkötetes mű 1986-ban jelent meg magyarul. Az első kiadást még kettő követte. Néhány év múlva magyar, német, francia és angol nyelven rövidebb, egykötetes változatban is kiadták. Végül a háromkötetes mű 2001-ben és 2002-ben angolul is napvilágot látott Király Béla sorozatában a Columbiai Egyetem kiadójánál. A mű egyszerre szolgálta a széles magyar közvéleményt és a szűkebb külföldi körök tájékoztatását.

A háromkötetes mű kedvező hazai és külföldi fogadtatásban részesült. A magyar történettudomány az 1987-ben Debrecenben megrendezett vitán a részletkérdéseket további vizsgálatra utalva összességében nagy elismeréssel fogadta (*Tanulmányok Erdély történetéről* 1989), és Akadémiai Díjban részesítette. Romániában viszont tiltott, üldözött mű lett az *Erdély története*. Három román történész, köztük az említett Ștefan Pascu, a *Times*-ban fizetett hirdetésben élesen elítélték a magyar vállalkozást.

Kevésbé ismert, hogy 1992 novemberében a Párizsi Magyar Intézetben Jacques Le Goff ismert francia történész elnökletével három-három román, francia és magyar történész, Köpeczi Béla, Barta Gábor és Miskolczy Ambrus bevonásával vitát tartottak Erdély történetéről. A román történészek kitartottak a dákoromán kontinuitás elve mellett, és ezzel együtt nagyra értékelték Anonymus krónikáját. Azt állították, hogy a román népet a mű alacsonyabb rendűnek tartja, mert többségük pásztorokodással foglalkozott. Az 1848–49-es román felkelést a magyar elnyomás elleni mozgalomnak értékelték. A trianoni békeszerződést „népi döntésnek” fogták fel. A francia történészek elítélték azt az állítást, hogy a román népet a pásztorokodás miatt a mű alacsonyabb rendűnek tartja, hiszen a franciák között voltak olyanok is, akiknek ősei pásztorokodással foglalkoztak. A francia résztvevők hangsúlyozták, hogy a trianoni békeszerződést az Antant döntötte el, és csak ezután született a román történészek által említett „népi döntés”. A vita elnöke felhívta a figyelmet a történetírás felelősségére a tények feltárásában, értékelésében és arra a hatásra, amely a közvéleményt befolyásolja (*Magyar Tudomány* 38 [1993] 5. sz. 541-548). Amikor Gábort megkérdeztem a vitáról, csak annyit mondott, hogy „megszorongattuk a románokat”.

Barta Gábor nem nézte le az ismeretterjesztést. Fontosnak tartotta, hogy a régi és az új eredményeket az érdeklődő olvasók is megismerjék. Szinte kezdettől

fogva írt ilyen munkákat. Az első ilyen cikket 1972-ben Érszegi Gézával és Szakály Ferencsel a parasztháborúról írta a Népszabadság számára. (Jemnitz János, az akadémiai intézet kutatója tartotta a kapcsolatot a napilappal.)

Az egyetemi oktatás sem állt távol tőle. Amint lehetősége nyílt rá, örömmel bekapcsolódott a felsőfokú oktatásba. Intézeti munkája mellett 1983-tól évekig tanított a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem történelem tanszékén, majd az alma mater hívására 1991-től egészen haláláig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (ma Debreceni Egyetem) Bölcsészettudományi Kara középkori magyar történeti tanszékének volt tanszékvezető egyetemi docense. Kevesen tudják, hogy az 1992-ben alakult Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is oktatott 1994-ben, mégpedig mindkét fél évében. Tóth Istvánnal, Szovák Kornéllal és velem együtt az első pázmányosokat tanította.

Halála előtt néhány nappal, 1995. január 20-án, pénteken minden bizonnyal az intézetből jövet benézett az Országos Levéltár Nagykutatójába. Az első nagy asztalnál az ablak mellett ültem és dolgoztam. Meglátott, odajött hozzám és megkérdezte: „mivel foglalkozol”? Miután megmondtam, hogy az 1515. évi veszprémi zsinattal, elköszönt és eltávozott. Akkor láttam utoljára. Egyik pécsi tanítványa, Lengvári István tanulmánykötetet szerkesztett mestere emlékére, melyben az utolsó találkozásunkkor készülő cikkemet jelentettem meg (1996).

Halála után nem sokkal találkoztam Szakály Ferencsel, Gábor talán legjobb barátjával. Nekem szegezte a kérdést: „Ugye, neked is hiányzik Gábor?” Mit lehetett erre felelni: akkor is és harminc év után is hiányzik egyénisége. De ne ezzel fejeződjék be múltidézésünk.

Búcsúzóul adjuk meg a szót Barta Gábornak. Erre a megemlékezésre készülve tudtam meg, hogy Gábor választott lakóhelyének közösségi életében is részt vett. Az 1946 előtt többségében sváb népeességű Pesthidegkúton a helyi Hidegkúti Hírek szerkesztője volt, írt is bele. 1994. márciusi számában elbeszéli, hogy egyre kevesebb a sváb a faluban, legutóbb meghalt Tóni bácsi, aki a német nyelvű misén a szent szövegeket felolvasta. Hiányában a pap Gábort kérte meg, hogy helyettesítse az elhunytat. Befejezésül az erről szóló írásából idézek:

„Történész vagyok, tudom, hogy népek születnek és tűnnek el, hogy a világon sokkal több náció pusztult már ki, mint amennyit ma egyáltalán számon tudunk tartani.

De annak, aki végigéli, végignézi, hogyan múlik el mellőle egy kis töredék nép, aki arra gondol: mit fog érezni az az utolsó lélek, aki már nem tud anyanyelvén elbúcsúzni a világtól, mert már nem fogja érteni senki – annak nem szabad, és nem lehet érzéketlennek maradnia. A mi dolgunk az, hogy többé ne történhesen ez meg, se magyarral, se más nációval.

És a mi dolgunk az is, amíg él az emlékezet, ne feledjük: mindannyian vendégek vagyunk ezen a földön, egymást váltó, egymás sarkába taposó vendégek.

Ki tudja, ki fog itt élni 2000 év múlva? Ha azt akarjuk, hogy emlékezzenek ránk, mi se felejtsük el azokat, akiknek, akaratunkon kívül, a helyére léptünk.”